

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

توسّل (۲)

توسّل در قرآن

عنوان و نام پدید آورنده: توسل
مشخصات نشر: قم: موسسه در راه حق، ۱۳۹۴ -
مشخصات ظاهری: ج .

وضعیت فهرست نویسی: فیپای مختصر
یادداشت: فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی:
<http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است

یادداشت: کتابنامه

مندرجات: ج.۱. توسل چیست؟ و چرا؟- ج.۲. توسل در قرآن
شناسه افزوده: موسسه در راه حق. هیأت تحریریه
شماره کتابشناسی ملی: ۳۸۸۱۳۷۳
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۵۱۵-۲۴-۴

نام جزوه: توسل (شماره ۲)

نویسنده: هیأت تحریریه موسسه در راه حق

ناشر: موسسه در راه حق

نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۵ چاپخانه: سلمان فارسی

نشانی: قم، خیابان آیت الله مرعشی نجفی (ارم) کوچه ۲۰ - پلاک ۱۰

تلفن: ۲-۳۷۷۴۳۲۲۱ (۰۲۵) وب‌گاه: www.darrahehaq.com

سامانه پاسخگویی پیامکی: ۱۰۰۰۲۲۲۳۳۳

این جزوه رایگان است. لطفاً پس از مطالعه در اختیار دیگران قرار
دهید تا از آن بهره‌مند شوند.

سخن ناشر

با یاری خدای متعال و عنایت اولیای او توانستیم بار دیگر در خدمت فرهنگ نورانی اهل بیت نبوت (علیهم السلام) باشیم و جزوات مفید و مختصر را در اختیار علاقمندان قرار دهیم و در ارتقاء سطح عقیدتی جامعه ولایی تشیع قدمی کوچک برداریم.

در این روزگار پر سر و صدا آنچه خواهد ماند محتواهای متکی بر عقاید حقّه و مستند به منابع صحیحی است که بتوان در روز حساب از آن دفاع کرد و دیگر سر و صداها به تعبیر اهل

بصیرت، مجازی و خیالی است، هرچند در روز
واپسین باید به صورت حقیقی پاسخگو باشند.
امیدواریم همه با درک شرایط به استحکام
بنیان‌های عقیدتی همت بگماریم.

موسسه در راه حق

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱	الف) انواع توسل
۱	۱- توسل‌های مشروع
۷	۲- توسل‌های غیر مشروع
۹	ب) توسل و قرآن
۹	۱- آیات توسل
۹	یک. آیه توسل
۱۳	دو. آیه اعتصام و وحدت
۱۶	سه. آیه استغفار
۲۳	چهار. آیه فطری بودن توسل
۲۷	پنج. آیه استکبار منافقین

- ۲- چستی وسیله ۲۹
- ۳- نمونه‌هایی از توسل در قرآن ۳۰
- یک. توسل به حضرت یعقوب برای استغفار ۳۰
- دو) توسل بنی اسرائیل به موسی علیه السلام ۳۲
- ج) استغفار از مسیر توسل ۳۵

الف) انواع توسل

هیچ یک از دانشمندان اسلام توسل جستن را ممنوع نمی‌دانند. حتی وهابیان نیز که بزرگ‌ترین منتقد و بلکه دشمن متوسلان و توسل‌اند بعضی از انواع آن را جایز می‌شمارند. به همین دلیل لازم است برای روشن شدن موضوع ابتدا انواع درست و نادرست توسل را به اجمال تبیین نماییم.

۱- توسل‌های مشروع

توسل به اسماء و صفات خدای متعال، ایمان و اعمال نیک، قرآن، نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ، انبیا و اوصیا عَلَيْهِمُ السَّلَامُ و مؤمنان در زمان حیات آنان و بعد از

وفات و در روز قیامت (که از آن به درخواست شفاعت تعبیر می‌شود) صحیح و مشروع است. این توسل همان است که شیعیان به آن اعتقاد راسخ دارند. آنان در زمان گرفتاری‌ها و مشکلات یکی از افراد مقرب درگاه الهی را واسطه قرار داده و به وسیله او از خداوند برآورده شدن حاجات و رفع سختی‌ها را طلب می‌کنند.

مؤمنان در باب «توسل» به اولیاءالله و مقربان درگاه خدا منظوری جز «ابتغاء وسیله» و «اعتصام بحبل الله» برای راه‌یابی به مقام «قرب خدای عزوجل» ندارند؛ مقوله‌ای که مقتضای عقل سلیم و صریحاً مورد دستور و ترغیب قرآن کریم است:

توسل (۲) / ۳

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ

الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾^۱

آنان نه کسی جز خدا را می پرستند و نه بی اذن خدا چیزی را مؤثر و قادر بر کاری می شناسند، بلکه همه چیز و همه کس را مخلوق خدا و «ممکن الوجود» و «فقیر بالذات» می دانند و معتقدند تا از جانب خدا به آنها توانایی اثرگذاری عطا نشود، نه خود دارای وجودی می باشند و نه قادر به اثرگذاری در چیزی خواهند بود. از این رو اگر در ادعیه و زیارت‌هایی که در میان مسلمانان به ویژه شیعیان، متداول است دقت شود، این

حقیقت به دست می‌آید که این افراد در عین این‌که نهایت تواضع را به پیشگاه اهل بیت عصمت علیهم‌السلام اظهار می‌دارند، آن بزرگواران را به عنوان وسایلی می‌شناسند که خداوند برای هدایت بندگان به سوی کمال، در دسترس آن‌ها قرار داده و از انسان‌ها خواسته با یاری گرفتن از آنان خود را به مقام قرب الهی برسانند.

«اللَّهُمَّ إِنِّي لَوْ وَجَدْتُ شُفَعَاءَ أَقْرَبَ إِلَيْكَ مِنْ مُحَمَّدٍ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ الْأَخْيَارِ - الْأَائِمَّةِ الْأَبْرَارِ لَجَعَلْتُهُمْ شُفَعَائِي»؛ پروردگارا! اگر من شفیعیانی نزدیک‌تر به تو از محمد و خاندان او که هم اخیار و امامان

توسل (۲) / ۵

نیکوکار هستند، می‌یافتم آنان را شفیعانم قرار می‌دادم.^۱

رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ برای جنگ با دشمنان هم از امداد غیبی و ملائکه و هم از اسلحه و یاران خود کمک می‌گرفت و همه این‌ها وسیله جستن است و هیچ یک از این توسل‌ها شرک محسوب نمی‌شود زیرا خداوند، جهان را نظام اسباب قرار داده است. انسان برای رفع عطش به آب مراجعه می‌کند، برای کسب طهارت هنگام نماز هم همین‌طور. برای رفع مشکلات دین و دنیا نیز می‌توان و باید به انبیاء و امامان عَلَيْهِمُ السَّلَامُ مراجعه کند.

۱. زیارت جامعه کبیره، فراز آخر.

اگر کسی به انبیاء و امامان مراجعه کند با این معرفت که وسایط فیض اند و از جانب خداوند مأذون اند، مشکل ندارد.

از سوی دیگر خداوند متعال نیز قبض روح^۱ و نوشتن اعمال بندگان^۲ را به کارگزارانی مثل ملائکه نسبت داده است. این موارد علامت عجز و ناتوانی خدا نیست، بلکه براساس نظام اسباب است که خداوند سبحان برقرار کرده است. مهم این است که تمام واسطه‌ها در طول فاعلیت خدا و با اذن خداوند کار می‌کنند، نه این که مستقل باشند.

۱. ﴿إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوهُمْ﴾؛ سوره اعراف، آیه ۳۷.

۲. ﴿وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ﴾؛ سوره زخرف، آیه ۸۰.

۲- توسل‌های غیر مشروع

توسل به طاغوت، بت‌ها و نیز توسل به مخلوقات، انبیاء و اوصیا یا دیگران با این اعتقاد که آنها مستقل‌اند.

شیعه‌ی اهل بیت علیهم‌السلام به توحید ذاتی و توحید فعلی حق تعالی (توحید در فاعلیت، خالقیت، ربوبیت) قایل است، بر همین اساس هر چه خواسته دارد از خداوند می‌خواهد.

شرک و توسل نادرست این است که کسی غیر خدا را مستقل و در برابر خدا مؤثر بداند و حاجت خود را از او بخواهد؛ مثل توسل و درخواست نامشروع کفار و مشرکان که به غیر خدا به چشم خدایی می‌نگریستند. قرآن در این باره

می فرماید: «بدون خدای متعال شفیعیانی انتخاب کردند»^۱.

تعبیر قرآنی توسل نامشروع ﴿مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ است و آنچه اولیای خدا و اصحاب و یاران رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ و شیعیان اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَامُ انجام می دهند «باذن الله» است که حق توحید است.

۱. ﴿إِذْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ﴾؛ سوره زمر، آیه ۴۳.

ب) توسل و قرآن

۱- آیات توسل

در این بخش به آیاتی که دال بر توسل‌اند، اشاره می‌کنیم.

یک. آیه توسل

ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از مخالفت فرمان خدا پرهیزید و وسیله‌ای برای تقرب به او بجوید و در راه او جهاد نمایید، باشد که رستگار شوید^۱.

۱. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا

فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾؛ سوره مائده، آیه ۳۵.

در این آیه امر شده است که آدمی برای تقرب الهی وسیله‌ای بجوید. این واسطه می‌تواند عبادت و کارهای نیک باشد و انسان به کمک نماز، روزه، حج و اعمال خیر دیگر به خداوند متعال نزدیک می‌شود.

ای کسانی که ایمان آوردید! از صبر و نماز استعانت جوید، همانا خدا با صابران است.^۱

همچنین این واسطه می‌تواند ابراز محبت به اولیای خدا باشد که خود عمل صالحی است که قرآن کریم فرموده است: بگو در برابر آن (عطای

۱. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ

الصَّابِرِينَ﴾؛ سوره بقره، آیه ۱۵۳.

توسل (۲) / ۱۱

گرانسنگ و هدایت شما) مزدی از شما طلب نمی‌کنم مگر ابراز محبت به نزدیک‌ترین خویشاوندان^۱.

انسان با توسل به کسانی که محبوب خدا هستند، مانند پیامبران و معصومان علیهم‌السلام و مؤمنان صالح، به تقرب الهی دست می‌یابد.

در آیه توسل واژه «وسیله» مطلق و بدون قید است. پس هر چیزی که مورد توجه و رضایت خدای منان باشد می‌تواند وسیله قرار گیرد. حال ممکن است این وسیله از نوع افعال باشد مانند نماز، روزه، حج، جهاد یا از نوع اشخاص مانند

۱. ﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى﴾ سوره شوری،

انبیاء و اولیای خدا یا از نوع اشیاء مانند کعبه، حجرالاسود، مقام ابراهیم، و قرآن. هر چه که محبوب خدا باشد و ما را به یاد خدا بیندازد، می‌تواند وسیله قرار گیرد.

درباره اولیای خدا از پیامبر گرامی چنین

روایت شده است:

«هم الذین اذا رُءُوا ذُکِرَ اللهُ»؛

آنها کسانی‌اند که هنگامی که دیده شوند،

خدا به یاد آید.^۱

۱. ابن ابی شیبیه، المصنف، ص ۲۶۴؛ جامع البیان، ج ۱۱،

ص ۱۷۱؛ الدر المنثور، ج ۳، ص ۳۰۹.

دو. آیه اعتصام و وحدت

همگی به وسیله ریسمان خدا، خویشتن را حفظ کنید و متفرق نشوید.^۱ پرسش این است که در آیه، منظور از «حبل الله» چیست؟ این «حبل الله» می‌تواند قرآن، اسلام، پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ، ائمه عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ... باشد. چون «حبل الله» هر چه باشد، چیزی است که واسطه ارتباط میان مردم و خدا است.

بنابر روایات، مقصود و منظور از حبل الله، «قرآن و اهل بیت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ» و اعتصام به آنان است.

۱. ﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا﴾؛ سوره آل عمران،

پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فرمودند: «ای مردم! من دو ریسمان محکم برای شما به یادگار گذاشته‌ام که یکی از دیگری بزرگ‌تر است. اگر به هر دوی آنها چنگ زنید هرگز گمراه نخواهید شد. قرآن، کتاب خدا است که از آسمان به زمین گشوده شده و دیگری عترت و اهل بیت من است. این دو از هم جدا نمی‌شوند تا در حوض کوثر بر من در آیند».^۱

در روایتی دیگر، تصریح شده است: «هُمَا حَبْلُ اللَّهِ» یعنی آن دو (قرآن و عترت) ریسمان خدایند.^۲

۱. مجمع البیان، ج ۲، ص ۸۰۵.

۲. کتاب الغیبه، ص ۴۳.

توسل (۲) / ۱۵

همچنین در جواب یک اعرابی که پرسیده بود
«حبل الله» چیست؟ پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ دست به شانه
حضرت علی عَلِيٍّ گذاشت و فرمود: «یا اعرابی هذا
حبل الله».^۱

درباره حضرت علی عَلِيٍّ «هو حبل الله المتين»^۲
نیز آمده است. همچنین خود حضرت علی عَلِيٍّ در
ضمن خطبه‌ای فرمود: «انا حبل الله المتين».^۳

۱. شرح الاخبار، ج ۲، ص ۶۶؛ ینابیع الموده، ج ۱، ص ۳۵۷.
۲. صحیح مسلم، ج ۷، ص ۱۳۲؛ سنن الترمذی، ج ۴، ص
۲۴۵؛ المستدرک، ج ۱، ص ۵۵۵؛ الحقائق الناصرة، ج ۵،
ص ۱۸۳.

۳. بحار الانوار، ج ۴، ص ۹.

حضرت امام صادق علیه السلام نیز می فرماید: «نَحْنُ

حَبَلُ اللَّهِ».^۱

سه. آیه استغفار

اگر آنها هنگامی که به نفس خود ظلم کردند پیش تو آیند و از خدا طلب مغفرت کنند و رسول هم برای آنان طلب آمرزش کند، خداوند را توبه پذیر و مهربان خواهند یافت.^۲

۱. شواهد التنزیل، ج ۱، ص ۱۶۹؛ ینابیع الموده، ج ۱، ص ۳۵۶؛ امالی طوسی، ص ۶۵۴.

۲. ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاؤُكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا﴾؛ سوره نساء، آیه ۶۴.

توسل (۲) / ۱۷

آمدن نزد پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ برای آمرزش طلبی
مصداتی از توسل است. بیضاوی، مفسر اهل سنت
می‌گوید: «این خطاکاران پیش رسول خدا
معذرت‌خواهی می‌کردند و رسول اکرم هم شفیع
آنها می‌شد و خدا نیز آنها را می‌بخشید. رسول خدا
حق دارد که عذر آنها را بپذیرد و برای آنها
شفاعت کند؛ گرچه جریشان بزرگ باشد. منصب
رسول خدا این است که اهل کبائر را شفاعت
کند.»^۱ فخر رازی نیز می‌گوید: «وقتی استغفار
رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ به توبه آنها ضمیمه شود، قبول
توبه حتمی خواهد بود.»^۲

۱. تفسیر بیضاوی، ج ۱، ص ۲۲۲؛ تفسیر ابن مسعود، ج ۲، ص ۱۵۸.

۲. تفسیر فخر رازی، ج ۱۰، ص ۱۶۶.

شیخ ابو نصر بن صباغ از عتبی نقل می‌کند
 «من نزدیک قبر نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ نشسته بودم که
 مردی اعرابی آمد و گفت: السَّلامُ عَلَیکَ یا رَسولَ
 الله! من این قول خدا را شنیده‌ام که می‌فرماید:
 «وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ...»؛ آمده‌ام در
 حالی که از گناهم طلب آمرزش کرده، تو را در
 پیشگاه خداوند عالم شفیع قرار می‌دهم.

یا خَیرَ مَنْ دُفِنَتْ بِالْقَاعِ أَعْظَمُهُ

فَطَابَ مِنْ طَيِّبَهُنَّ الْقَاعُ وَالْأَكْمُ

نَفْسِ الْفَدَاءِ لِقَبْرِ أَنْتَ سَاكِنُهُ

فیه العفافُ و فیه الجودُ و الکرْمُ

ای کسی که در این خانه پیکرت دفن شده
است و از عطرش خانه و صحرا معطر است.
جانم فدای قبری که تو ساکن آنی که در آن
عفت و جود و کرم دفن است.

آن مرد این اشعار را انشاء کرد و رفت. در
این هنگام خواب بر من غالب شد. رسول خدا را
در خواب دیدم که فرمود: ای عتبی! خودت را به
اعرابی برسان و به او بشارت بده که خداوند او را
بخشیده است.^۱

۱. مختصر تفسیر ابن کثیر، ج ۱، ص ۴۱۰؛ تفسیر ثعالبی، ج ۲،

ابوصادق از حضرت علی عَلَيْهِ السَّلَامُ نقل می‌کند:
«سه روز پس از رحلت پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ مردی
اعرابی آمد و خود را بر قبر نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ انداخت
و خاک قبر را به سر گرفت و گفت: ای رسول
خدا! فرمان دادی، ما اطاعت کردیم و یکی از آیاتی
که بر تو نازل شده این است: ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا
أَنْفُسَهُمْ﴾ من بر نفس خود ظلم کرده‌ام و تو برایم
طلب آمرزش کن! در این حال از قبر پیامبر اکرم
صدا آمد: خدا تو را بخشیده است.»^۱

همین کار مصداق بارز توسل به پیامبر است که خداوند آن را به مردم آموخته است و این آیه مشروعیت آن را به روشنی ثابت می‌کند.^۱

آیت الله مکارم شیرازی بیان می‌کنند: « از این آیه پاسخ کسانی که توسل جستن به پیامبر و یا امام را یک نوع شرک می‌پندارند روشن می‌شود، زیرا اگر رو آوردن به پیامبر و او را به درگاه خدای متعال شفیع قرار دادن و وساطت و استغفار پیامبر صلی الله علیه و آله شرک بود، چگونه ممکن بود در قرآن چنین دستوری به گناه کاران داده شود. متتها افراد خطاکار باید نخست توبه کنند و از راه خطا

برگردند، سپس برای قبول توبه خود از استغفار پیامبر استفاده کنند. پس پیامبر آمرزنده گناه نیست، او تنها می‌تواند از خدا طلب آمرزش کند. این آیه پاسخ دندان‌شکنی است به آنها که این گونه وساطت را انکار می‌کنند.^۱

به این دلیل، آیه مورد نظر به روشنی دلالت دارد که شفاعت خواهی از پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ کار مطلوبی است، حتی بعد از حیات پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ. در طول تاریخ هم مسلمانان با الهام از این آیه از آن حضرت تقاضای شفاعت می‌کنند و او را

میان خود و خدا وسیله قرار می‌دهند. این سنتی است که دانشمندان اسلامی به آن عمل کرده‌اند.^۱

چهار. آیه فطری بودن توسل

«بگو: کسانی را که غیر از خدا (معبود خود) می‌پندارید بخوانید! نه می‌توانند مشکلی را از شما برطرف سازند و نه تغییری ایجاد کنند. کسانی را که آنان می‌خوانند خودشان وسیله‌ای (برای تقرب) به سوی پروردگارشان می‌جویند، (هرچند) یکی از دیگری، و به رحمت او امیدوارند و از عذاب او

می ترسند؛ چرا که عذاب پروردگارت همواره در خور حذر است.»^۱

این دو آیه نکوهش توسل بیهوده کافران است، ولی همزمان از توسل مقربان خبر می دهد و با رد نکردن آن بر مشروعیت و مؤثر بودن آن دلالت می کند. بنابراین همگان به فطری بودن توسل اذعان دارند، ولی مؤمنان بر خلاف مشرکان، موحدانه متوسل می شوند. آیه، مشرکان را نکوهش می کند که آنها چیزهایی را عبادت می کنند و از

۱. ﴿ قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَ لَا تَحْوِيلًا * أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَ يَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَ يَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴾؛ سوره اسراء، آیه ۵۷-۵۶.

آنها طلب حاجت می‌کنند که مالک نفع و ضرر خود نیستند، تا چه برسد به دیگران. به مشرکان خطاب شده است: ﴿ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ﴾. جناب شیخ طوسی رَحِمَهُ اللهُ آیه را چنین معنا کرده است: ﴿الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ آرِبَابٌ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ مشرکان به کسانی متوسل می‌شدند که آنها را خدا تصور می‌کردند و در آیه بعدی کسانی توصیف شده‌اند که برای رسیدن به خدا عبادت می‌کنند، نه این‌که وسیله توسل را خدا بیندارند.

مفسران اتفاق نظر دارند که ﴿يَبْتَغُونَ إِلِي رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ﴾، مدح و وصف عمل توسل است، زیرا خوبان و مؤمنان هرچند

مقربتر، به سوی خدا توسل می‌جویند، با هر وسیله مقربتر (از عمل صالح و دعا و معرفت و توسل به خوبان و..).

پس توسل جستن به کسانی که مقرب درگاه خداوند می‌باشند، عیبی ندارد. مشرکان بت‌ها را به عنوان قادر مطلق می‌پرستیدند، لذا خدا آنها را توبیخ کرده است. اما کسانی که خدا را معبود حقیقی و قادر مطلق می‌دانند و به مقربان خداوند توسل می‌جویند از ملامت موضوع آیه نه تنها خارج‌اند، بلکه کارشان مورد تأیید است.^۱

پنج. آیه استکبار منافقین

خداوند عدم توسل به انسان‌های برگزیده‌ای چون پیامبر را نشانه‌ی استکبار و خود بزرگ‌بینی می‌داند و در مورد منافقین می‌فرماید: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّاْ رُؤُسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ﴾؛

و آن هنگام که به آنها (منافقین) گفته شود به نزد رسول خدا آید تا از درگاه خداوند برایتان طلب مغفرت نماید، سر می‌پیچند و می‌بینی که از روی تکبر و نخوت روی برمی‌تابند.^۱

این آیه به زیبایی روی تافتن از توسل را ناشی از نخوت و نفاق می‌داند، نه آن‌گونه که برخی ادعا می‌کنند از شدت در توحید و ناب بودن ایمان. شبیه این تناقض در ادعا و عمل در خودداری شیطان از سجده بر آدم هم دیده می‌شود.

بنابر این توسل نه از نظر عرف و فطرت مورد خدشه است و نه از جهت قرآن و عقل، چرا که در خود آیات قرآن بر ضرورت توسل به بزرگان و شایستگی چون پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ تأکید شده و از نظر عقلی نیز واسطه قرار دادن آنان هیچ‌گونه منافاتی با توحید و ابعاد مختلف آن ندارد.

۲- چستی وسیله

ممکن است منظور از وسیله در آیه ۵۶ و ۵۷ سوره اسراء، مطلق اعمال صالح باشد که وسیله‌ی تقرب الی الله می باشد و بنا بر آنچه از بعضی روایات به دست می آید مراد از آن، مقام خاصی است که به پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ از طرف خداوند عطا شده است و بنابر تعدادی دیگر از روایات، ائمه معصومین عَلَيْهِمُ السَّلَامُ خود تصریح فرموده‌اند: «به خدا سوگند مراد از وسیله در این آیه ما چهارده معصوم عَلَيْهِمُ السَّلَامُ هستیم.»^۱

۳- نمونه‌هایی از توسل در قرآن

در قرآن کریم موارد مهمی از توسل را می‌توان یافت. نقل این موارد و ردّ نکردن آن خود می‌تواند دلیل باشد که وسیله قرار دادن مقام انسان صالح در پیشگاه خدا و طلب چیزی از خداوند به خاطر او، به هیچ وجه ممنوع نیست و منافات با توحید ندارد. به چند مورد اشاره می‌کنیم.

یک. توسل به حضرت یعقوب برای استغفار^۱

از نقل این جریان در قرآن مجید که فرزندان یک پیامبر از او درخواست کردند تا او برای آمرزش آنها به درگاه خدا واسطه شود، استفاده می‌شود که

۱. سوره یوسف، آیه‌های ۹۷ و ۹۸.

تقاضای استغفار از شخص دیگر نه تنها منافات با توحید ندارد، بلکه راهی است برای رسیدن به لطف پروردگار، و گرنه چگونه ممکن بود یعقوب پیامبر تقاضای فرزندان را بپذیرد و به توسل آنها پاسخ مثبت دهد.^۱ این نشان می‌دهد که توسل به اولیای الهی، امری جایز است و آنها که آن را ممنوع و مخالف با اصل توحید می‌شمرند، از قرآن آگاهی ندارند و اگر آگاهانه منکر آیات قرآن بشوند یا آن را به دلخواه تفسیر کنند و برای اثبات حرف خود به روش‌های نادرست رو بیاورند، چه کسی از آنان گمراه‌تر است؟^۲

۱. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۱۰، ص ۷۵ - ۷۶.

۲. بیستونی، محمد، توسل و شفاعت از دیدگاه قرآن و روایات، ص ۴۴ - ۴۵.

دو) توسل بنی اسرائیل به موسی علیه السلام

تنوع طلبی بنی اسرائیل و انتظار بیش از حد ایشان از پیامبر خویش موضوعی است که در قرآن کریم به آن اشاره و نکوهش شده است. اما نکته‌ای که در این راستا مؤید کلام ما و دلیل بر وجود توسل در فرهنگ قرآن است، اصل واسطه قرار گرفتن موسی علیه السلام از سوی بنی اسرائیل به درگاه خداوند است. زمانی که بنی اسرائیل خواستار نزول غذاهای متنوع از درگاه خداوند می‌شوند به موسی علیه السلام روی آورده و می‌گویند:

﴿وَإِذِ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ
فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ...﴾^۱

و چون گفتید ای موسی هرگز بر یک [نوع]
خوراک تاب نیاوریم، از خدای خود برای ما بخواه
تا از آنچه زمین می‌رویاند برای ما خارج کند.
از این یادکرد تأییدآمیز می‌توان نتیجه گرفت
که واسطه قرار دادن یک مقرب درگاه الهی برای
درخواست حاجت از درگاه الهی امری بی‌اشکال
است.

بنابر این می‌یابیم که وسیله گرفتن، سنت
قرآنی است، اما چون انسان با مادیات انس دارد

وسیله‌های مادی که برای او عادی شده را می‌پذیرد؛ اما هنگامی که وسیله غیر مادی باشد، برای او قبول کردن آن سخت می‌نماید. در این وضعیت باید با کمک ایمان به غیب، این حقیقت را دریافت.

ج) استغفار از مسیر توسّل

سنت طلب استغفار و آمرزش برای گنه‌کاران تنها به شخص حضرت رسول صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ منحصر نیست. در بعضی آیات آمده است که فرشتگان نیز برای مؤمنان طلب آمرزش می‌کنند. یک آیه این است:

«(ملائکه) برای کسانی که گرویده‌اند طلب آمرزش می‌کنند. پروردگارا! رحمت و دانش تو بر هر چیز احاطه دارد. کسانی را که توبه کرده و راه تو را دنبال کرده‌اند ببخش و آنها را از عذاب آتش نگاه دار.»^۱

۱. ﴿وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ

تَابُوا وَاتَّبِعُوا سَبِيلَكَ وَفِيهِمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، غافر، آیه ۷.

﴿رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا...﴾، این

بخش از آیه، حکایت متن استغفار ملائکه است. ملائکه قبل از درخواست خود نخست خدا را به سعه رحمت و علم ستوده‌اند و اگر در بین صفات خداوندی رحمت را نام برده و آن را با علم همراه کردند، بدین دلیل است که خدا با رحمت خود بر هر محتاجی نعمت می‌بخشد و با علم خود نیاز او را مشخص می‌کند.^۱

در مواردی خداوند به پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ خطاب

می‌کند که در مورد زنان و مردان با ایمان و پیروان خویش، عفو و گذشت داشته باشد و برای آنان

۱. موسوی همدانی، سید محمد باقر، ترجمه تفسیر المیزان،

طلب آمرزش نماید و ادب بندگی این است که مؤمنان از پیامبر درخواست وساطت نمایند و به ایشان متوسل شوند.

نمونه‌هایی در ذیل آمده است:

۱. ﴿فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ؛ ...﴾

ای پیامبر ما از خطاهای مردم درگذر و برای آنها طلب آمرزش کن.^۱

۲. برای مؤمنان از خداوند طلب مغفرت کن،

که به راستی خداوند بخشنده مهربان است.^۲

۱. ﴿فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ؛ ...﴾ آل عمران، آیه ۱۵۹.

۲. ﴿وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ نور، آیه ۶۲.

۳. برای زنان مؤمن از درگاه الهی طلب
آمرزش نما، که به راستی خداوند بخشنده مهربان
است.^۱

آنچه در تمامی آیات و مطالب گذشته به آن
اشاره شد واسطه‌شدن انسانی شایسته و برگزیده
در درگاه خداوند و درخواست و تقاضای او در
حق خود و دیگران در همین دنیا است که مصداق
توسل است.

۱. ﴿وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ممتحنه، آیه ۱۲.